

جپ جی صاحب دے اردو ترجمیاں دا ٹکراواں تول

Abstract:

Though the land of Punjab has been facing foreign onslaught for centuries, it has also produced some great spiritual personalities who have not only impacted every school of thought in the Sub-continental but also changed their views and thoughts. The founder of Sikhism Guru Nanak Dev is one of such personalities. He has not only preached monotheism but also taught to love mankind. One has to study his work in order to understand his worldview. His work especially Jap Ji Sahib has been translated in different major languages of the world. This article is an analytical study of Urdu translations of Jap Ji Sahib and tries to explore the extent of its successful rendition into Urdu.

Keywords: Land of Punjab, Onslaught for Centuries, Spiritual personalities, Sub-continental, Guru Nanak Dev, Monotheism, Love Mankind, Jap Ji Sahib, Urdu Translations

گورونانک دیو جی دا جس ویلے جنم ہو یا ایہ اوہ ویلا سی جدوں ہندوستان دی لوکاں کی ذات پات تے سماجی اونچ نیچ دے شکنجے وچ جکڑی ہوئی سی۔ لوک اک خدا نوں بھل کے کئی طرح دے توہمتاں وچ پھسے ہوئے سن۔ خاص طور تے ہندو تہذیب بری طرح ٹٹ بھج دا شکار سی، بقول ڈاکٹر کالاسنگھ بیدی: ”ذات پات کا سلسلہ دن بدن پیچیدہ ہوتا جا رہا تھا۔ اعلیٰ طبقہ کے ہندو ادنیٰ حلقہ کے ہندوؤں پر اُسی طرح ظلم کرتے تھے جس طرح حکمران انہیں غلامی کی زنجیروں میں باندھتے تھے۔“⁽¹⁾

گورو جی نے ایہناں حالات وچ نہ صرف ایہتھوں دی لوکاں کی دے رسدے ہوئے زخماں

اُتے محبت دے پھاہے رکھے بلکہ اوہناں نوں پیار محبت، امن دے نال اک خدا نال جوڑن دی کوشش کیتی۔ جتھے اوہناں اک اکائی دی گل کیتی او تھے فردنوں اپنی شناخت ختم کر کے اجتماعی شناخت تے کرن اُتے زور دتا۔ اجیہی کرنی جیہڑی دو جیاں لئی ہووے۔ ایہدے لئی اوہناں پوری دنیا دے سفر کیتے۔ اوہ سمجھدے سن کہ اکائی توں دکھ ہو کے جدوں اک فرد دیاں سوچاں اوہدی اپنی ذات د امرکز بن دیاں نیں تے فیر اوہدے اندر میں پیدا ہوندی اے۔ ایہ میں اوہدے اندر مل و بہار دا تصور پیدا کر دی اے۔ ایس لئی اوہناں فردی سوچ نوں سانجھے و بہار تے کرنی نال جوڑیا ایہو وجہ سی کہ گورو جی نے کسے خاص علاقے، رنگ، نسل تے دھرماں توں اُتے جا کے ہندوستان دی اک وڈی لوکائی نوں متاثر کیتا۔ اوہناں مختلف طبقیات وچ ونڈے ہوئے سماج نوں وحدانیت ول پریریا۔ ایس لئی علامہ اقبال نے گورو نانک نوں خراج عقیدت پیش کر دیاں اپنی نظم ”نانک“ وچ آکھیا اے:

پھر اُٹھی آخر صدا توحید کی پنجاب سے

ہند کو اک مرد کامل نے جگایا خواب سے²⁾⁾

مجموعی طور تے ایس ایہ آکھ سکے آں کہ گورو نانک دیو جی نے اپنے عمل، کردار تے کلام راہیں اُس ویلے دے معاشرے نوں اک نویں جہت دتی۔ اتھے چونکہ ایس صرف اوہناں دے کلام ”جی صاحب“ دے ترجمیاں دا ویروا کر رہے آں۔ ایس لئی اپنی ایس بحث نوں سمیٹدے ہوئے ”جی صاحب“ دے اردو وچ ہون والے ترجمیاں اُتے گل کرنے آں۔

جی صاحب دے پرانے ترجمیاں وچوں اک ترجمہ ”اردو جی“ اے، جیہنوں 1918ء وچ جے ایس سنت سنگھ اینڈ سنز تاجران کتب لاہور نے چھاپیا۔ ایہدی اک کاپی ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں دے ذاتی کتب خانے وچ موجود اے۔ ایس توں بعد دو جا اہم منظوم اردو ترجمہ ”بابا گورو نانک کلام وحدانیت“ خواجہ دل محمد ہوراں دا اے۔ جیہدا پہلا ایڈیشن 1945ء وچ چھاپے چڑھیا۔ جی صاحب دا تیجا اردو منشور ترجمہ بابا نانک (حیات جی) ڈاکٹر کالا سنگھ بیدی ہوراں دا اے جیہڑا بھاشا و بھاگ ولوں 1971ء وچ چھپ کے سامنے آیا۔ جی صاحب دا چوتھا منشور اردو ترجمہ بعنوان ”جی صاحب“ (کلام گورو نانک) زبیدہ بیگم دا اے جیہڑا 1988ء وچ پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ ولوں چھپیا۔ پنجواں ترجمہ شریف کنجاہی صاحب دا اے جیہڑا ”جی (گورو گرنتھ صاحب) اک جہات“ دے عنوان نال 2005ء وچ گجرات پاکستان توں چھپیا۔ ایس توں علاوہ سید افضل حیدر ہوراں دی کتاب ”بابا نانک“ وی 2005ء وچ اسلام آباد پاکستان توں چھپی، جیہدے وچ اوہناں جی صاحب دا منظوم اردو ترجمہ دتا اے پر ایہ ترجمہ خواجہ دل محمد والا ای اے۔ بھاریں کسے کسے پوڑی دے کسے اک ادھے مصرعے وچ کچھ لفظاں دی ادلا بدلی وی کیتی اے۔ خورے ایس دی اوہناں نوں کیہ

ضرورت محسوس ہوئی پر کتاب وچ کدھرے ایہ دس نہیں پائی کہ اوہناں ایہ ترجمہ خواجہ دل محمد والا دتا اے۔ ایس لئی ایس ترجمے نوں اسیں اتھتے زیر بحث لیاؤن دی ضرورت محسوس نہیں کیتی۔ ایس توں علاوہ اک ہور کتاب ”نانک ہوسی وی سچ“ دے عنوان نال کلیان سنگھ کلیان[☆] ہوراں دی پنجاب انسٹی ٹیوٹ آف لیگنوج آرٹ اینڈ کلچر لاہور توں 2019ء وچ چھاپے چڑھی۔ اوہنے ایس کتاب وچ جپ جی صاحب دے شاہ مکھی متن تے اوہدی پنجابی وچ تفہیم پیش کیتی اے۔ کیوں جے ایہ ترجمے دے کھاتے وچ نہیں آؤندی۔ ایس لئی اوہدا اتھتے ذکر نہیں کیتا جاسکدا۔ جدوں کہ جپ جی صاحب دے باقی چار ترجمیاں دا اسیں کھو وکھ ویروا کرنے آں تاں جے ایہ گل نتر کے سامنے آجائے کہ اوہناں دی ترجمہ نگاری کس پدھر دی اے۔

بابا گورونانک کلام وحدانیت (منظوم ترجمہ) خواجہ دل محمد:

خواجہ دل محمد نے پاکستان بنن توں پہلاں جپ جی صاحب دا منظوم اردو ترجمہ بابا گورونانک کلام وحدانیت (منظوم اردو ترجمہ) دے عنوان نال کیتا۔ ایہ جپ جی دے اردو وچ ہون والے سب توں پرانے ترجمیاں وچ شمار ہوندا اے۔ ایس ترجمے دا ہتھلا ایڈیشن فکشن ہاؤس لاہور ولوں 2009ء وچ چھپیا۔ ایس ایڈیشن وچ ”جپ جی صاحب کی تعلیم“ دے عنوان نال خواجہ دل محمد ہوراں دا مضمون وی شامل اے جیہدے آخرتے خواجہ دل محمد ولوں 1945ء دی تاریخ درج اے۔

خواجہ دل محمد دی منظوم ترجمے دی ایس کتاب وچ جپ جی صاحب دے شاہ مکھی متن تے منظوم اردو ترجمے توں علاوہ ”سکھ منی صاحب“ دا شاہ مکھی متن تے منظوم ترجمہ وی دتا گیا اے۔ سکھ منی صاحب سکھ مت دے پنجویں گورو ارجن دیو جی دی لکھی ہوئی اوہ مقدس نظم اے جیہڑی اوہناں اک جنگل وچ رام سرتالاب دے مڈھ بیہ کے لکھی سی۔ ایہ تالاب اج وی امرتسر دے جنوب وچ واقع اے۔ بقول خواجہ دل محمد:

”سکھ منی صاحب ایک ایسے عارف حقیقی کے جذبات کا مرقع ہے جسے ہر طرف

خدا ہی کی ذات اور اسی کا جمال اور جلال نظر آتا ہے۔ یہ ایسے دل کی آواز ہے جو

بھگتی اور گیان سے بھرپور پریم اور محبت میں سرشار اپنے مالک اپنے محبوب کی یاد

میں سرمست ہے اور جسے خدا کے سوا کوئی لگن ہی نہیں۔“ (3)

ایس کتاب وچ جپ جی صاحب دے منظوم ترجمے دے آخر وچ خواجہ دل محمد ولوں دو طویل نظماں نیں جیہڑیاں اوہناں گورونانک دیو جی دی بھینٹ کیتیاں نیں۔ جیہناں وچ پہلی نظم ”واہ گرو“ دے عنوان پٹھ سٹھ شعراں دی ایک طویل اردو نظم اے جدوں کہ دوجی ”صدائے عشق“ دے

عنوان پیٹھ 24 شعراں دی پنجابی نظم درج اے۔ خواجہ دل محمد نے نانک دیو جی دی شان وچ ایہ دوویں نظمیں 1912ء تے 1913ء وچ لکھیاں جیہو یاں کہ رائل گزٹ لاہور وچ شائع ہوئیاں۔ نظم ”واہ گرو“ دے چند شعر ویکھو:

پنجاب کے جاگے بھاگ ملا جب نانک سا گاہ گرو
اے واہ گرو آگاہ گرو دلنوار گرو ذی جاہ گرو
جب لے کر حق کی راہ گرو بول اٹھے عشق اللہ گرو
آکاش پہ ظاہر نور ہوا اور چمکے بن کر ماہ گرو
عرفان کی کرنیں نورانی پھیلاتے نانک شاہ گرو
سب سیں نوا ارداس گرو اور ہر دم بولو واہ گرو⁴

جپ جی صاحب دے ایس منظوم اردو ترجمے نوں چڑھدے پنجاب وچ ایوارڈ نال وی نوازیہ گیا۔ خواجہ دل محمد نے شاہ مہی متن تے منظوم اردو ترجمہ آمنے سامنے درج کیتے نیں تاں جے پڑھن والے نوں اک اک مصرعے دا ترجمہ سمجھن وچ آسانی ہووے۔ ایہ منظوم ترجمہ ہون پاروں اوہناں نوں کئی اوکڑاں دا وی سامنا کرنا پیا۔ کیوں جے پہلے تے کسے شعری صنف دا ترجمہ کرنا اوکھا ای نہیں بلکہ کئی سوجھواناں ناممکن قرار دتا اے تے اتوں فیر منظوم ترجمہ کرنا تے ہور وی اوکھا ہو جاندا اے کیوں جے ایہدے وچ وزن یا ردھم دا خیال رکھدیاں جتھے اصل متن توں ہٹ کے کجھ وادھے گھاٹے کرنے پے جاندے نیں او تھے بعضے ویلے مترجم اصل متن توں پروکھے جاپنیدا اے۔ ایہو جیہاں کئی اوکڑاں خواجہ دل محمد ہوراں دے سامنے وی آئیاں۔ وگی دے طور تے ایہ مثال ویکھو:

پنج پروان پنج پردھان پنجے پاوہ درگہہ مان
پنجے سوہ در راجان پنجا کا گرو ایک دھیان
جے کو کہے کرنے و بیچار کرتے کئے کرنے ناہی شمار

ترجمہ:

جو مقبول خدا کے ہیں پروان بھی ہیں پردھان بھی ہیں
جو مقبول خدا کے ہیں درگاہ میں پاتے شان وی ہیں
جو مقبول خدا کے ہیں وہ راج سبھا کی شان بڑھائیں
جو مقبول خدا کے ہیں اک گر پر اپنا دھیان جمائیں
لاکھ کہے انسان مگر قدرت کی تھا نہ پائے گا⁵

ایس ترجمے وچ مترجم نے دو جے مصرعے ”پنچے پاوہ درگہہ مان“ دا ترجمہ ”جو مقبول خدا کے ہیں“ نوں شعری ضرورتاں پوریاں کرن لئی بار بار دہرایا اے۔ ایس اضافے توں علاوہ باقی ترجمہ متن نال میل کھاندا اے۔ اگرچہ اوہناں متن دے کچھ اکھراں نوں اُنچ دا اُنچ ای ترجمے دا حصہ بنا دتا اے۔ جیویں پروان، پردھان، دھیان وغیرہ۔ گورو جی دی ایس پوڑی دے جیہڑے مصرعے متن وچ دتے گئے نیں ایہ سارے اک ”پنچ پروان“ دے آل دوالے گھمدے نیں، جیہڑوں مترجم نے اُنچ دا اُنچ ای ترجمے دا حصہ بنا دتا اے۔ جیہڑے معنی کھولنا ضروری سن تاں جے پڑھن والا اوس گل تیکر اپڑ سکے جو گورو نانک دیو اپنے پڑھن والیاں نوں سمجھانا چاہندے نیں۔ پنچ پروان توں مراد پنچ حواس (بندے دیاں پنچ حواس) وی نیں تے پنچ تے وی (یعنی اک، پانی، ہوا، مٹی، ماس) جیہڑے مل کے حیاتی بناؤندے نیں۔ ایس لئی جدوں تیکر پنچ پروان دے معنی تے مفہوم نہ سمجھ جان اودوں تیکر ایس پوڑی نوں سمجھیا ای نہیں جاسکدا۔ بہر حال ایس ایہنوں منظوم ترجمے دی اک چنگی کوشش ضرور آکھاں گے۔ جیہڑے وچ مترجم نے شعری ضرورتاں پوریاں کرن دے نال نال متن دا وی خیال رکھیا اے۔

بابا نانک (حیات و چپ جی) از ڈاکٹر کالاسنگھ بیدی:

بھاشا و بھاگ پنجاب ولوں ڈاکٹر کالاسنگھ بیدی دی کتاب بابا نانک (حیات و چپ جی) چپ جی دے اردو وچ ہون والے ترجمیاں دے حوالے نال اک اہم کتاب اے۔ تن سوانتلی صفحیاں دی ایہ کتاب بھاشا و بھاگ پنجاب ولوں 1971ء وچ چھاپے چڑھی۔ بابا گورو نانک جی دی حیاتی تے تعلیمات نوں سمجھن تے جانن دے حوالے نال کالاسنگھ بیدی ہوراں دی ایہ کوشش کئی حوالیاں نال سلاہن جوگ اے۔ جویں کہ کتاب دے شروع وچ ڈائریکٹر محکمہ السنہ پنجاب پٹیالہ لال سنگھ لکھدے نیں:

”اس کتاب کے مطالعہ سے پتا چلے گا کہ مرد کامل بابا نانک کی اصل زندگی اُن کے کلام مقدس سے ابھرتی ہے یعنی اگر گورو دیو کی اصل زندگی کا دیدار کرنا مقصود ہو تو وہ تصویر آپ کے کلام (گوربانی) میں نظر آئے گا۔ آپ کا مذہب ”آدمیت“ پر مبنی ہے۔ اُن کی نظروں میں پر مائتا ایک ہے اور یہ دنیا اُسی کی پیدا کی ہوئی ہے۔ ذات پات کا سلسلہ انسان کے دماغ کی پیداوار ہے۔ ذی روحوں کی قدر کرنا خدا کی بندگی ہے۔ محتاجوں کی ضرورت کو پورا کرنا خدمت خدا ہے۔“ (6)

دراصل گورو نانک جی دا جس ویلے ظہور ہو یا اُس ویلے ہندوستان ذات پات دے وکھیریاں

وچ ونڈیا ہو یا سی۔ اوہناں ایس ویلے انسان تے انسانیت داماں ودھایا۔

کالا سنگھ بیدی دی ایس کتاب دے پہلے چار باب صفحہ اک توں صفحہ دو سو چھ تیکر گورو جی دے جنم، حیاتی، تعلیمات تے اوہناں دے وکھو وکھ علاقیاں دے سفر (اداسیاں) اُتے مشتمل نیں۔ کالا سنگھ بیدی دی ایہ ساری تحقیق بڑی جامع وکھالی دیندی اے۔ ایس توں بعد اوہناں جپ جی صاحب دا اردو ترجمہ دتا اے۔

اوہناں دے ترجمے دی خاص خوبی ایہ وے کہ اوہناں جپ جی دی پوڑی دے ہر شعر دا نہ صرف وکھو دکھ ترجمہ کیتا اے سگوں اوس شعر دے ترجمے دی دو حصیاں وچ ونڈ وی کیتی اے۔ پہلے حصے وچ اوہ شعر لفظی ترجمہ کردے نیں تے دوجے حصے وچ اوس ترجمے دی وضاحت نال تشریح کر جانداں نیں، جیہدے نال پڑھن والے اُتے شعر دے اہم نکتے کھل کے سامنے آ جانداں نیں۔ خاص گل ایہ وے کہ اوہناں جپ جی دے ایس اردو ترجمے دے آخر تے ہر پوڑی دی نمبر وار فرہنگ وی دتی اے تاں جے پڑھن والا گورو جی دے اک اک لفظ دے معنیاں نوں سمجھ سکے۔ میری چاہے اوہناں ایہدے وچ نہ صرف ترجمے بلکہ نانک دیو جی دے گیان نال بھرے کلام نوں پڑھن تے سمجھن والیاں دیاں ساریاں لوڑاں نوں کھ رکھیا اے۔

کالا سنگھ بیدی نے جپ جی دا شاہ کبھی متن تے ترجمہ آ منے سامنے نہیں دتا سگوں ہر شعر دے متن دے تھلے اوہدا ترجمہ دتا اے جیہدے نال سمجھن وچ ہوو آسانی ہوگئی اے۔ ترجمے دی ونگی ویکھو:

متن: اسنکھ جپ اسنکھ بھاؤ

اسنکھ پوجا تپ تاؤ

ترجمہ: 1- سنکھوں لوگ تیرا جپ اور تجھ سے عشق محبت کرتے ہیں سنکھوں انسان تیری پوجا اور ریاضت کرتے ہیں۔

2- بے شمار لوگ تیری حمد و ثنا گاتے ہیں۔ بے شمار لوگ پیار کر رہے ہیں، کئی لوگ تیری پرستش میں مصروف ہیں اور بے شمار لوگ تیری عبادت ریاضت میں مشغول ہیں۔

متن: اسنکھ گرنٹھ مکھ وید پاٹھ

اسنکھ جوگ من رہ اداس

ترجمہ: 1- سنکھوں لوگ وید گرنٹھ پڑھتے ہیں اور سنکھ پاٹھ سناتے ہیں، سنکھوں لوگ جن کے من میں اداسی ہے بن میں یوگ کما رہے ہیں۔

2- بے شمار لوگ وید اور دوسری مقدس کتب کو منہ سے پڑھ رہے ہیں۔ بہت سے

مرتاض ریاضت کی برکت سے دنیا کو طے کر چکے ہیں۔⁷⁾

جپ جی صاحب (کلام گورونانک) از زبیدہ بیگم:

پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ وچوں جپ جی دا اردو ترجمہ 1988ء وچ ”جپ جی صاحب (کلام گورونانک)“ دے سرناویں نال چھپ کے سامنے آیا۔ جب جی دا ایہ اردو ترجمہ زبیدہ بیگم نے کیتا۔ مترجم نے جپ جی صاحب دا ترجمہ تے متن آ منے سامنے دتے نیں۔ اوہناں جپ جی دا متن گرکھی دے نال شاہ کھی وچ وی دتا اے۔ کتاب دے شروع وچ صفحہ اک توں صفحہ پندرہ تیکر بابا گورونانک دیو جی دی حیاتی تے روحانی سفر بارے اک مختصر جیہا تعارف دتا گیا اے۔ جدوں کہ صفحہ 18 توں جپ جی صاحب دا ترجمہ شروع ہوندا اے۔ انتھے اسیں جپ جی دی تیجی پوڑی دے کجھ شبد ونگی دے طور تے پیش کرنے آں تاں جے جانچن وچ آسانی ہووے کہ زبیدہ بیگم ہوراں دا ایہ اردو ترجمہ کس پدھر دا

اے:

متن: گتھنا کتھی نہ آوے توٹ
کتھ کتھ کتھی کوئی کوٹ کوٹ

دیدادے لیدے تھک پاہ
جگا جگنتر کھا ہی کھاہ
حکمی حکم چلائے راہ
نانک وگسے وپر واہ

ترجمہ: اس کے وصف کروڑوں لوگوں نے بے شمار دفعہ بیان کیے ہیں لیکن اس کی صفات پوری طرح بیان نہیں ہو پاتیں۔

داتا نعتیں دیے جا رہا ہے اور لینے والے اس کی عطا کردہ نعمتیں حاصل کرتے تھک جاتے ہیں۔

کردگارِ مطلق اپنے حکم کے مطابق ہی سب کو راہ پر چلاتا ہے۔ گورونانک دیو فرماتے ہیں کہ اس کی ذات مسرور محض اور بے پردہ ہے۔⁸⁾

ایس ترجمے وچ مجموعی طور تے زبیدہ بیگم ہوراں شبدوں دا مفہومیہ تے سلیس اردو وچ ترجمہ کیتا اے۔ جیویں کہ پہلے دو مصرعیاں دا ترجمہ اوہناں صرف ایٹا کیتا اے کہ ”اُس کے وصف کروڑوں لوگوں نے بے شمار دفعہ بیان کیے ہیں لیکن اس کی صفات پوری طرح بیان نہیں ہو پاتیں۔“ ایہدے وچ پہلے مصرعے ”کتھ کتھی نہ آوے توٹ“ دا نہ تے ترجمہ تے نہ ای مفہوم کھل کے سامنے آؤندا اے

جدوں کہ ایس مصرعے دا مطلب اے کہ اوس دی کہانی بناون وچ کوئی کمی نہیں آؤندی یا قدرت دے بناون دے عمل وچ کوئی گھانا نہیں پیندا جس نوں مترجم پوری طرح بیان وچ ناکام رہی اے۔ بہر حال مجموعی طور تے ایس ایس ترجمے نوں لفظی ترجمے دے حوالے نال اک چنگا ترجمہ آکھ سکے آں۔ جیویں کہ ایس پوڑی دے کجھ مصرعیاں دا ترجمہ دیکھو:

متن: ترجمہ:

راتی رتی تھتی وار	خدا نے رات، موسم، تاریخ دن اور ہوا پانی
پون پانی اگنی پاتال	آگ اور پاتال بنائے
تس وچ دھرتی تھاپ رکھی دھرم سال	ان کے درمیان زمین کو دائرہ عمل بنا کر رکھ دیا
تس وچ جیہ جگت کے رنگ	اور اس پر گونا گوں مخلوق پیدا کی جن کے طرح
تن کے نام انیک ان ت	طرح کے رنگ اور لا انتہا نام ہیں ⁹⁾

ایہناں مصرعیاں دے ترجمے نوں دیکھ کے ایس آکھ سکے آں کہ ایہ اک مکمل لفظی ترجمہ اے جیہدے وچ مصرعیاں دے ہر شبد نوں ترجمان دی کامیاب کوشش کیتی گئی اے۔¹⁰⁾

جپ جی (گورو گرنٹھ صاحب) اک جہات از شریف کنجاہی:

شریف کنجاہی ہوراں وی جپ جی صاحب دا اردو، آسان پنجابی، انگریزی وچ ترجمہ کیتا اے۔ اوہناں دی ایہ کتاب جپ جی (گورو گرنٹھ صاحب) دے عنوان نال 2005ء وچ المیر ٹرسٹ لائبریری و مرکز تحقیق و تالیف گجرات ولوں چھپ کے سامنے آئی۔ شریف صاحب دی ایہ کتاب کئی حوالیاں نال اہم اے۔ اک تے اوہناں ایس کتاب وچ جپ جی صاحب دے اردو، انگریزی ترجمے دے نال نال جپ صاحب نوں لاہور تے گجرات دے علاقے وچ بولی جان والے پنجابی لہجے وچ وی ڈھالیا (جیہنوں اوہ پنجابی ترجمہ آکھدے نیں)۔ دوجا کتاب دے شروع وچ اوہناں ”جپ جی ول اک نظر“ دے عنوان پٹھ اک بڑا اہم مضمون وی دتا اے۔ جیہدے وچ اوہناں گورو نانک دیو جی دی حیاتی تے کلام بارے کئی بڑیاں اہم علمی گلاں سانجھیاں کرن توں علاوہ لفظ ”نانک“ تے ”جپ جی“ دے لغوی معنیاں بارے وی کجھ تحقیقی پہلو سامنے لیاندے نیں۔ ایس توں علاوہ اوہناں اک ہور مضمون وچ جپ جی صاحب دیاں مختلف پوڑیاں وچ ورتے گئے کجھ اہم اکھراں تے اصطلاحواں دی مزید وضاحت وی کیتی اے۔ اوہناں ”کھولنیاں“ دے عنوان نال وی ایس کتاب وچ اک مضمون دتا اے جیہدے وچ اوہناں جپ جی صاحب دے کجھ اکھراں دے معنیاں بارے مختلف محققاں دی رائے وچ پائے جان والے اختلافات بارے گل کیتی اے۔ شریف کنجاہی نے جپ جی صاحب دا ایہ ترجمہ نظمیں انداز وچ کیتا اے۔ انج ایس ایہنوں منظوم اردو ترجمہ وی آکھ سکے آں۔ اوہناں جپ جی دا

اصل متن گرکھی وچ ”جپ جی گرنٹھ صاحب“ دے عنوان پٹھ کتاب دے اخیر وچ درج کیتا اے۔
 شریف کنجاہی صاحب دے ایس ترجمے دی ونگی ویکھو، شریف ہوراں چونکہ شاہ مکھی متن نہیں
 دتا ایس لئی اسیں اتھے ”سری گورو گرنٹھ صاحب جی“ وچوں پہلے اصل متن دینے آں تے فیر کنجاہی
 صاحب دا کیتا ہویا ترجمہ تاں بے ترجمے نوں سمجھن وچ آسانی ہووے:

متن: ساچا صاحب ساچ نائے بھاکھیا بھاؤ اُپار
 آکھہ منگہ دیہہ دیہہ دات کرے داتار
 پھیر کہ اگے رکھے جٹ دے دربار
 مہو کہ بولن بولے جٹ سن دھرے پیار
 انرت ویلا سچ ناؤ وڈیائی ویچار
 کرنی آوے کپڑ اندری مورکھ دآر

نانک ایونے جانے سبھ آپے سچیار¹ ¹

اردو ترجمہ: سچا نام ہے اُس صاحب کا
 ان گنت انداز سے اس کو لوگ پکاریں
 اُس کا نام لبوں پر لائیں
 اُس سے مانگنے جائیں
 اور وہ دیتا جائے
 اس کی نظر کریں کس شے کو
 جس سے اس کے درشن پائیں
 کن لفظوں سے ہونٹ سجائیں
 جن کو سُننے سے وہ ہم کو پیارا جانے
 تب ہی تو ایسا ممکن ہے
 سانجھ سویرے اس سچے کا نام چمیں ہم
 من میں اس کی عظمت لائیں
 روح کا یہ پہناوا پنڈا
 کرموں ہی سے مل پاتا ہے
 اور منہ کا دروازہ
 مہر سے اس کا کھل پاتا ہے

نانک جانو!

آپ ہی سب کچھ وہ سچا ہے (1 2)

شریف کنجاہی ہوراں دا ایہ ترجمہ کافی حد تک متن دے نیڑے دکھائی دیندا اے۔ بھادویں نظمیں انداز اختیار کرن پاروں اوہناں نوں ترجمہ کچھ لمیرا کرنا پیا پر اوہناں دے ایہ اضافے وی مطلب نوں اصل متن توں دراڑے نہیں لے جاندا۔ ایس پوڑی دے ترجمے وچ اک تھاں تے اوہ کچھ جھول کھا گئے نیں جیویں کہ بابا جی دے ایس مصرعے ”کرمی آوے کپڑا اندری مورکھ دآر“ دا اوہ ترجمہ کردے نیں ”روح کا یہ پہناوا پنڈا کرموں ہی سے مل پاتا ہے اور منہ کا دروازہ مہر سے اس کے کھل پاتا ہے“ حالانکہ ایس دا سدھا جیہا مطلب ایہ بن دا اے کہ کمتی دیون والا دروازہ ساڈی کرنی نال ای کھل سکدا اے یعنی ساڈی کرنی نال سانوں کمتی دیوان والا پہناوا خلعت ملے گی، جدوں کہ کنجاہی صاحب ’منہ کا دروازہ دس کے پڑھن والیاں نوں کراہے پا گئے نیں۔ بہر حال ترجمے دے دوران لفظاں دا کچھ تھوڑا بہت ہیر پھیر ہو جاندا اے۔ بنیادی طور تے اوہناں دا ایہ ترجمہ نہیں سگوں تفہیم دے حوالے نال مناسب دکھائی دیندا اے۔

ایہ تے سی ایہناں ساریاں ترجمیاں دا دکھو دکھ ویروا جیہدے وچ ہر ترجمہ نگار دے اسلوب تے ترجمے بارے گل کیتی گئی اے تے ایہ وی جانن دی کوشش کیتی گئی اے کہ مترجم متن دے اصل مفہوم تے معنی تے گور و نانک دیو جی دے کلام دے تاثر نوں کس حد تک اپنے ترجمے دا حصہ بنان وچ کامیاب ہو یا اے۔

ہن اسیں ایہناں چاروں ترجمہ نگاراں دے ترجمے دا نکراواں تول کرنے آں تاں جے اک چنگا ترجمہ جیہڑا ”جپ جی صاحب“ دے معنی مفہوم یعنی اصل متن دے نیڑے دے اوہ نتر کے ساڈے سامنے آ سکے۔ ایہدے وچ اسیں جپ جی صاحب دی کسے اک پوڑی نوں سامنے رکھ کے اوہدے چاروں ترجمے پیش کرنے آں۔ ایس حوالے نال اسیں جپ جی صاحب دی پہلی پوڑی دے کچھ شہاداں نوں ای سامنے رکھنے آں:

متن: سوچے سوچ ن ہووئی جے سوچی لکھ وار

چُپے چُپ ن ہووئی جے لائے رہا لو تار

بھکھیا بھکھ ن اتری جے بنا پریا بھار

سہس سیانپا لکھ ہوہ ت اک ن چلے نال

کوئی سچیا را ہوئے کوئی کوڑے تے پال

حکم رجائی چلنا نانک لکھیا نال^{1 3}

ترجمہ خواجہ دل محمد:

سوچ کے کب سوچ میں آئے، سوچ جو لاکھوں بار کریں
چپ رہنے سے من کب چپ ہو، چپکے دھیان ہزار کریں
بھوکے رہ کر بھوک نہ جائے، باندھ کے گوگل دنیا لائیں
لاکھ ہزار کریں چترائی، اک بھی ساتھ نہ لے کر جائیں
جھوٹ کا پردہ چاک ہو کیونکر، سچ والے بن جائیں ہم
حکم رضا پر چلنا ناک، ساتھ یہ لکھا لائیں ہم^{1 4}

ترجمہ ڈاکٹر کالاسنگھ بیدی:

- 1- i- اگر ہم لاکھوں بار اُسے سوچیں تو بھی وہ عقل و فکر میں نہیں آ سکتا۔ خاموشی سے خواہ ہم بالکل چپ ہو جائیں پھر بھی خاموش نہیں ہوتا۔
- ii- پاکیزگی (غسل وغیرہ) سے من پاک نہیں ہو سکتا خواہ کتنا ہی اِشان کریں، خاموشی سے خواہ کتنا دھیان لگائیں من پھر سکون حاصل نہیں کرتا۔
- 2- حرص و آرزو کے تحت دل کا افلاس دور نہیں ہوتا خواہ کل دنیا کی دولت نصیب ہو، لاکھوں دانائیاں بھی کام نہیں آتیں کیوں کہ ساتھ کچھ نہیں جاتا۔
- 3- باطل کا پردہ کیسے چاک ہوتا کہ ہم پاک صاف ہو جائیں، ناک فرماتے ہیں کہ ایسا بھی ہو سکتا ہے اگر ہم الہی حکم و رضا پر چلیں۔¹⁵⁾

ترجمہ زبیدہ بیگم:

جسم کو لاکھوں بار صاف کرنے سے بھی باطن کی صفائی حاصل نہیں ہو سکتی
چپ رہ کر اور مسلسل سادھی لگا بھی دل کا سکون حاصل نہیں ہو سکتا
بھوکوں کی بھوک نہیں مٹتی خواہ (تمام) عوالم (کے وسائل) انبار در انبار جمع کر لیے جائیں
دانائیاں خواہ ہزاروں لاکھوں ہوں لیکن ایک بھی آخرت کے سفر میں کام نہیں آتی
ہم کیونکر راست شعار بنیں؟
باطل کی دیوار کیسے ٹوٹے (مسما ہو)
گوروناک دیو فرماتے ہیں کہ
اس حکم اور رضا پر چلنا ہی ہم اپنے ساتھ لکھ کر لائے ہیں¹⁶⁾

ترجمہ شریف کجباہی:

سوچ سہارے کوئی سوچا کب ہو جائے

سوچے وہ خواہ کتنی بار
چپ رہنے سے الجھن سلجھے کب اندر کی
ہونٹ سیئیں بے کار
بھوکے کی تو بھوک نہ اترے
خالق نے ہر چیز اگرچہ پیدا کی ہے
کتنی پاس سیانپ ہووے
ساتھ ہرگز نہ پائے ہے
کیسے ہو کوئی سُجھیا
اور آ سچ کی
ٹوٹ سکے کیسے دیوار
نانک یہ تو جب ممکن ہے
حاکم نے جو حکم لکھا ہے
بندہ وہی کرتا جائے⁽¹⁷⁾

جپ جی صاحب دی ایس پہلی پوڑی دے دکھو دکھ ترجمیاں نوں سامنے رکھ کے ایہ گل کرنی
سوکھی ہو جاوے گی پئی کبھڑا ترجمہ نگار گورو صاحب دے کلام دے صحیح مفہوم تے معنی تیکر اپڑن وچ
کامیاب رہیا اے۔ ایس متن وچ پہلا مصرعہ ”سوچے سوچن ہووئی جے سوچے لکھ وار“ ایس حوالے
نال بڑا اہم اے کہ خواجہ دل محمد تے شریف کجاہی صاحب ہووی ”سوچے سوچ“ دے مطلب تے
مفہوم نوں سمجھن وچ غلطی کر گئے نیں۔ سوچے سوچ توں مراد سوچنا نہیں بلکہ ”سوچے“ توں مراد صفائی
کرنا (نہاؤن نال) تے ”سوچ“ توں مراد ”پاکیزگی“ اے جیویں کہ نجم حسین سید اپنے مضمون ”جھوک
جگت“ وچ ایس مصرعے دیاں معنوی پرتاں تے ظاہری پرتاں نوں بڑے سچے ڈھنگ نال کھول دے
نیں:

”سوچ ایتھے وچار نہیں پاکی اے، اشنان (ایہ وی صاحب سنگھ ہوراں دا ای دسیا
ہے) لکھ واری پئے دھاؤ دھوو پاک پانیاں نال پاکی نہیں آسکدی۔ چپ دا
مراقبہ کیتیاں اندر دا چین نہیں لبھدا من دی مونجھ تے چننا نہیں مٹکدی لکھ
سامدھیاں لاؤ تے یوگ دھیاؤ پئے دلیہ دی پاکی تے من دا سچ جیو کا کماؤن کھاؤن
دے کرم وچوں ای آسکدے نیں۔“⁽¹⁸⁾

خواجہ دل محمد تے شریف کجاہی صاحب لفظ دا صحیح مطلب نہ سمجھن پاروں ترے وچ کراہے

پئے گئے جدوں کہ کالا سنگھ بیدی تے زبیدہ بیگم دا ترجمہ اصل متن دے مفہوم دے نیڑے دکھالی دیندا اے۔ دو جے تیجے تے چوتھے مصرعے دا ترجمہ سارے ترجمہ نگاراں دا تھوڑے بہت فرق دے نال اکو جیہا اے۔ انج ای آخری دو مصرعیاں ”کو سچیا را ہوئے کو کوڑے تے پال، حکم رضائی چلنا ناک لکھیا نال“، لفظی ترجمہ سارے ترجمہ نگاراں نے اکو جیہا کیتا اے۔ مطلب ایہناں مصرعیاں دیاں معنوی پرتاں نوں کھولن دی کوشش نہیں کیتی گئی۔ ایس دی وضاحت نجم حسین سید انج کردے نیں:

”جی جی سچیا را تاں ای ہوسکدا جے پوری ورتن سچ دا گھر ہووے اوہ ورتن جیہدا تے ست ای دان ہے ہتھ وچ پھرن ہے ہی چھڈن لئی ایہو اصل ہوند ہے پر ایس ویلے انہوند ہوند بنی بیٹھی اے ہتھ کھوہ مجھ کے چھن دا وسیلہ نیں دان دا نہیں مل پال بنی کھلوتی اے پال کندہ ہے پڑدا (جیویں صاحب سنگھ دسیندے نیں) پر پال قطاروی اے پر بندہ پال پال پکاون دی اے ایس کوڑ پال دا تر وٹن تے دان و بہار دا سارن اکو ای کم اے ایس کم تے لگن قدرت دے حکم تے چلن ہے حکم قدرت دا ورتا رہے فرمان نہیں۔“ (19)

نجم حسین سید ہوراں جس انداز وچ گورو صاحب دے ایہناں شبدیں دی وضاحت کیتی اے اوہ دے نال متن دی اصل روح تے مفہوم تیکر رسائی حاصل ہو جاندی اے۔ ایہناں ساریاں ترجمیاں نوں ویکھیا جائے تے کالا سنگھ بیدی ہوراں دا ترجمہ زیادہ مناسب دکھالی دیندا اے۔ ایہدی اک وجہ ایہ وی اے کہ اوہ ہر شعر دا دو حصیاں وچ ترجمہ کردے نیں اک حصے وچ لفظی ترجمہ تے دو جے حصے وچ اوہ شعر دے حقیقی معنی سامنے لیاؤن دی کوشش کردے نیں۔ جدوں کہ خواجہ دل محمد تے کجاہی صاحب کئی تھوڑی شعری ضرورتاں دے ہتھوں وی مجبور دکھالی دیندے نیں۔ بہر حال سارے مترجمین دی کاوش اپنی اپنی تھیں سلاہن یوگ اے، پر اتھے ایس گل دی مزید وضاحت کردیاں کہ گورو ناک دیو جی ورگی کسے مہان ہستی دے کلام دیاں ساریاں پرتاں سامنے لیاؤنا کسے وی لکھاری تے محقق دے وس دا روگ نہیں۔ اوہناں دے کلام دا ہر ہر شبد اکو ویلے لوکا ئی دیاں روحانی، سماجی، سیاسی، معاشی تے اخلاقی نبضاں اُتے ہتھ دھردا وی دکھالی دیندا اے تے دو جے بنے اوہناں نوں اک اکائی نال وی جوڑ رہیا اے۔ ایس لئی ہر سے وچ ایس کلام دیاں نویں نویں رنگ وچ تشریحاں سامنے آؤندیاں رہن گیاں۔

.....

References:

- * Associat Professor, Department of Punjabi, Punjab University, Lahore.
- 1- Dr. Kala Singh Baidi- Baba Nanak (Hyat Japp Jee) (Pnjab: Bhasha Wibhag, 1971)2.
 - 2- Allama Muhammad Iqbal- Kulyat-e-Iqbal (Lahore: Nashran-o-Tajran Kutab 2005)132.
- ☆ ایہ اوہناں دا ایم فل دا مقالہ سی۔ کلیان سنگھ کلیان نوجوان محقق اے، جیہدی سکھ دھرم دے نال نال پنجاب دے سیاسی تے سماجی منظر نامے اُتے وی گہری نظر اے۔
- 3- Khawaja Dil Muhammad- Baba Guru Nanak Kalam Wahdaniyat "Manzoom Urdu Tarjma" (Lahore: Fikshan House, 2009)86.
 - 4- As Above. 79
 - 5- As Above. 36,37
 - 6-
 - 7- Dr. Kala Singh Baidi- Baba Nanak (Hyat Japp Jee),268.
 - 8- Zubaida Begam (Mutarjam)- Japp Jee Sahib "Kalam Guru Nanak" (Patyala: Punjabi University, 1988)26-27
 - 9- As Above, 126-127.
 - 10- As Above,
 - 11- Siri Guru Granth Sahib Jee (Ludhyana: Balraj Singh Fine & Finish Publishers, 1987) Pori 2-3.
 - 12- Sharif Kunjahi (Tarjma Urdu)- Japp Jee 'Guru Granth Sahib' Ek Jhat (Gujrat: Almeer Trust Library, 2005)70-71.
 - 13- Siri Guru Granth Sahib Jee, Pori 1, Page1.
 - 14- Khawaja Dil Muhammad- Baba Guru Nanak Kalam Wahdaniyat "Manzoom Urdu Tarjma", 19.
 - 15- Dr. Kala Singh Baidi- Baba Nanak (Hyat Japp Jee),249.
 - 16- Zubaida Begam (Mutarjam)- Japp Jee Sahib "Kalam Guru Nanak" , 20.
 - 17- Sharif Kunjahi (Tarjma Urdu)- Japp Jee 'Guru Granth Sahib' Ek Jhat,68.
 - 18- Najam Hussain Syed- Neenh Nirwar (Lahore: Suchet Kitab Ghar, 2017)111.
 - 19- As Above, 112